

Kuolematon klassikko

Darwin, Charles: *Lajien synty: Luonnollisen valinnan kautta eli luonnon suosimien rotujen säilyminen olemassaolon taistelussa*. Suomentanut Pertti Ranta. Vastapaino: Tampere 2016. 421 sivua.

Englantilainen luonnontieteilijä Charles Darwin (1809–1882) julkaisi vallankumouksellisen teoksensa *On the Origin of Species by Means of Natural Selection on the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life* vuonna 1859. Tutkimus on ollut syntymästään saakka merkittävän huomion kohteena ja se herättää yhä kiivaita väitteitä puolesta ja vastaan. Työn suosiosta kertoo jotain se, että se on käännetty ainakin 42 kielelle ja sitä arvioidaan myytävän yhä eri kielillä vuosittain 75 000–100 000 kappaletta. Teos kuuluu kautta aikain käännettyimpiin ja myydyimpiin tieteellisiin tutkimuksiin.

Vastapaino teki kulttuuriteon julkaisemalla vuonna 2009 *Lajien synnystä* uuden, Pertti Rannan laatiman käännöksen. Tästä versiosta on ilmestynyt tänä keväänä kustantajan *Tiedeklassikko*-sarjassa pokkariversio. Uudelle suomennokselle on ollut tilausta, sillä aikaisemmat käännökset ovat sekä tieteellisiltä käsitteiltään että kielelliseltä ilmaisultaan auttamattomasti vanhentuneita. Työn suomensi ensimmäisen kerran A. R. Koskimies ja sen julkaisi Karisto kahdeksan erillisvihkon sarjana vuosina 1913–1917 (toinen painos 1928, kolmas painos 1988). Tämän jälkeen Anto Leikola käänsi teoksesta kenialaisen paleontologin Richard E. Leakeyn (s. 1944) toimittaman ja Kirjayhtymän kustantaman lyhennelmän vuonna 1980.

Lajien synnyn tarkempi esittely voidaan jättää tässä vähemmälle huomiolle, sillä todennäköisesti jokainen on perehtynyt Darwinin ajatuksiin koulussa, joko omasta halustaan tai opettajan pakottamana. Teoksen perusideat luonnonvalinnasta, kasvi- ja eläinlajien hengissäsäilymiskamppailun edellytyksistä, lajien levinneisyydestä sekä fossiililöydöistä evoluutioteorian perimmäisenä todisteena kuuluvat yleissivistykseen. Työn muodosta voi sanoa sen verran, että Darwin esitti ajatuksensa evoluutiosta ihailtavan johdonmukaisesti ja teksti vaikuttaa yhä sujuvalta ja helppolukuiselta. Teoksesta tekee raskassoutuisen lähinnä se, että se sisältää huomattavan määrän empiiristä esimerkkiaineistoa ja yksityiskohtaisia lajikuvauskuvaus evoluutioteorian tueksi.

Rannan käännös on kolmesta suomenkielisestä versiosta ymmärrettävästi tyyliään ajanmukaisin ja selkein, mutta käännöstä tervehtii ilolla ennen kaikkea siksi, että kääntäjä on ottanut biologian käsitteissä viimeisen sadanviidenkymmenen vuoden aikana tapahtuneet muutokset asianmukaisesti huomioon. Ainakin aiheeseen perehtymättömän ja käsitteiden historiallista kehitystä tuntemattoman olisi vaikea tai mahdoton ymmärtää teoksen lajikuvauksia varhaisempien käännösten avulla. Katsotaan paria käännöskohtaa hieman tarkemmin. Ensimmäisessä suomennoksessa Koskimies tulkitsee teoksen kuudennen, teorian hankaluuksia käsittelevän luvun erään kohdan näin:

”Tahdon nyt antaa pari esimerkkiä saman lajin yksilöiden moninaistuneista ja muuttuneista elintavoista. Etelä-Amerikassa olen usein tarkannut erästä paarmalintua (*Saurophagus sulphuratus*), joka milloin tornihaukan tavoin pysyttelee yhdessä kohti ilmassa ja sitten siirtyy leijailemaan toisaalle, milloin taas seisoo hievahtamatta veden partaalla ja sitten äkkiä syöksähtää veteen niinkuin kuningaskalastajalintu kalan niskaan. Englannissa näemme pakastiaisen (*Parus major*) kiipeilevän oksilla miltei kiipijän tavalla...” (Koskimies 1988, 232–233.)

Leikola kääntää saman kohdan näin:

”Mainitsen nyt esimerkkejä saman lajin yksilöiden moninaistuneista ja muuttuneista elintavoista. Olen usein katsellut, miten eteläamerikkalainen tyrannisieppo liitelee jonkin paikan yllä ja sitten etenee tuulihaukan tavoin toiseen kohtaan, toisinaan taas seisoo hiljaa vesirajassa ja syöksähtää äkkiä nappaamaan kalan kuin kuningaskalastaja. Meidän maassamme voi talitiaisen joskus nähdä kiipeävän pitkin runkoja melkein puukiipijän tavoin...” (Leikola 1980, 106.)

Ja lopuksi sama kohta Rannan käännöksenä:

”Esitän nyt joitakin esimerkkejä saman lajin yksilöiden moninaistuneista ja muuttuneista elintavoista. Seurasin usein naamioväijyä (*Saurophagus sulphuratus*) Etelä-Amerikassa kun se lekutteli yhdessä paikassa ja siirtyi sitten toiseen kuin tuulihaukka. Muulloin se seiso liikumatta vesirajassa ja syöksähti sitten kuin kuningaskalastaja kalan perään. Englannissa talitiaisen (*Parus major*) voi nähdä kiipeilevän oksistossa kuin puukiipijä...” (Ranta 2016, 159–160.)

Esimerkit tarjonnevat selvän kuvan sekä tieteellisissä käsitteissä että käännösten tyyliä tapahtuneista muutoksista. Asiaan vihkiytymättömän on ilman taustatietoja vaikea ymmärtää ”paarmalinnun”, ”tyrannisiepon” ja ”naamioväijyn” sisällöllistä yhteyttä. Samanlainen käsitteellinen muutos nähdään ”pakastiaisen” ja ”talitiaisen” kohdalla. Koskimiehen ja Rannan

käännöksissä ongelma on ratkaistavissa sillä, että kumpikin antaa lajinimille asianmukaiset latinankieliset vastineet. Leikolan käännös on tässä suhteessa suurpiirteisempi. Sen perusteella lukijan on lopulta vaikea tunnistaa ensin puheena olevaa lajia varmasti. Katsotaan samoilta sivuilta vielä toista käännösesimerkkiä. Koskimies jatkaa näin:

”Myrskylinnut ovat oikeita valtameren lintuja ja oleskelevat enemmän ilmassa kuin mitkään muut linnut. Kuitenkin kuka tahansa saattaisi erehtyä pitämään erästä Tulimaan suojaisilla salmilla elävää lajia (*Puffinuria berardi*) jonakin ruokki- tai uikkulajina sen yleisten elintapojen, hämmästyttävän sukellustaidon ja uima- ja lentotavan vuoksi, milloin sen on pakko turvautua siipiinsä. Tästä huolimatta se on olellisesti myrskylintu, joskin monet sen elimistön osat ovat perinpohjin muuntuneet uusien elintapojen mukaisiksi.” (Koskimies 1988, 234–235.)

Leikola kääntää kohdan näin:

”Myrskylinnut ovat linnuista eniten ilmaan ja ulapoille sopeutuneita, mutta Tulimaan rauhallisissa salmissa elää muuan laji, jonka verraton sukellustaito sekä uima- ja lentotyylit saivat kenen tahansa luulemaan sitä ruokiksi tai uikuksi. Kuitenkin se on ehdottomasti myrskylintu, mutta monet sen organisaation osat [sic!] ovat muuttuneet perusteellisesti sen uusien elintapojen mukaan.” (Leikola 1980, 107.)

Ja lopuksi Rannan käännös samasta katkelmasta:

”Liitäjät ovat aitoja valtamerien lentäjiä, mutta kuitenkin Tulimaan rauhallisten salmien isomyrskyläijän (*Puffinuria berardi*, nyk. *Macronestes giganteus*) voisi sekoittaa ruokkiin tai uikkuun sen hämmästyttävän sukelluskyvyn, uimatapojen ja lentohaluttomuuden perusteella. Se on kuitenkin pohjimmiltaan liitäjä, vaikka monilta rakenneosiltaan perin pohjin muuttunut.” (Ranta 2016, 160.)

Uusin käännös tuo ymmärrettävästi jälleen selkeimmin esiin laji- ja sukukäsitteissä tapahtuneet muutokset. Käännös sisältää kaksi merkittävää tekijää, jotka puuttuvat aikaisemmista käännöksistä. Ensinnäkin, se antaa suomenkielisen lajinimen Tulimaan salmissa elävälle myrskylintulajille (isomyrskyläijä). Toiseksi se sisältää kyseisen lajin suhteen merkittävänä historiallisena yksityiskohtana sekä aikaisemmin käytössä olleen (*Puffinuria berardi*) että nykyisin käytettävän (*Macronestes giganteus*) latinankielisen nimen. Vaikka lajin latinankielinen nimi on muuttunut todennäköisesti Koskimiehen käännöksen jälkeen eikä hänen käännöstään voida tältä osin

kritisoida, on Rannan käännöksen eduksi katsottava yleisesti ottaen se, että käännös tekee käsitteissä tapahtuneet historialliset muutokset perin pohjin selväksi.

Vertaillaan lopuksi hieman eriaikaisia käännöksiä toisiinsa. Rannan käännös on erityisen hyvä edellä mainitunkaltaisten käsitteellisten huomioiden osalta. Se on ymmärrettävästi ainoa tämän päivän kriteerit täyttävä suomenkielinen käännös *Lajien synnystä*. Toisaalta, pienoisenä puutteena voi pitää sitä, ettei käännös sisällä minkäänlaista luetteloa teoksen tieteellisistä termeistä. Tällainen lista sisältyy esimerkiksi Koskimiehen käännökseen. Ehkä listan puuttumista Rannan käännöksestä voidaan puolustella sillä, että käsitteet ovat muuttuneet vuoden 1859 jälkeen sen verran rajusti, ettei alkuperäisteoksen yhteydessä julkaistun listan kääntäminen olisi ollut kovin asianmukaista (ainakaan ilman laajoja historiallisia selityksiä).

Toinen huomio koskee lähes pakollisena varsinkin vanhojen tietoteosten alkuun sisällytettävää kääntäjän johdantoa. Tällainen puuttuu Rannan käännöksestä, vaikka juuri siinä olisi ollut erityisen helppo esittää huomioita käännöksen käsitteellisistä valinnoista ja Darwinin ideoiden osin jo vanhentuneista puolista. Rannan käännös sisältää ainoastaan suppean ”Suomentajan jälkikatsauksen”, jossa hän esittää muutamia lyhyitä hajanaisia huomioita Darwinin teoksen ensipainoksen aikalaisvastaanotosta ja Koskimiehen nyt jo vanhentuneesta käännöksestä jättäen Leikolan käännöksen täysin huomiotta. Rannan mukaan ”Koskimiehen käännös on tähän saakka ollut ainoa *Lajien synnyn* käännös suomeksi”. Väite ei tietenkään pidä paikkaansa, mutta oikeuttaa mukavalla tavalla Rannan käännöksen ja korostaa samalla uuden käännöksen tarpeellisuutta.

Erotuksena Rannan käännöksestä Leikolan käännös sisältää teoksen toimittajan Leakeyn laatiman laajan johdannon, jossa tämä esittää merkittäviä huomioita evoluutioteorian historiasta ennen Darwinin aikaa, selostaa laajasti Darwinin keskeisiä ongelmia sekä tuo esiin Darwinin teorian suhteen tämän päivän evoluutiobiologiaan. Käännös on hienosti kuvitettu ja sisältää asia- ja nimihakemiston, kuvaluettelon sekä kääntäjän asianmukaisesti kommentoiman kirjallisuusluettelon. Käännöstä voi pitää siinä mielessä Rannan käännöstä parempana, että se kontekstoi Darwinin esityksen sen aitoon historialliseen ympäristöön ja tarjoaa samalla varsinkin kuvateksteissään mielenkiintoista lisävalaistusta Darwinin opista. Nämä huomiot ovat *Lajien synnyn* historiallisen aseman ja arvon ymmärtämiseksi hyödyllisiä, elleivät välttämättömiä.

Edellä mainituista puutteista huolimatta uusi käännös on tervetullut, sillä se nostaa Darwinin keskeiset argumentit esiin nykylukijan ymmärtämällä tavalla. Käsitteellisen tarkkuutensa puolesta

käännöstä voinee käyttää tieteellisten tutkimusten lähteenä tai ainakin jonkinlaisena vertailumateriaalina, vaikka tutkijat tietävästi perustavat tutkimuksensa teoksen englanninkielisiin alkuperäisversioihin. Käännös on joka tapauksessa sen verran laadukas, että sitä uskalletaan suositella jokaiselle Darwinin ajattelusta ja evoluutioteoriasta kiinnostuneelle.